

ÉVSZÁZADOK ÖRÖKSÉGE

A MAGYAR MŰEMLÉKVÉDELEM 150 ÉVE

ENTZ GÉZA ANTAL

A műemlékvédelem első magyar nemzeti intézménye, a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága Trefort Ágoston kultuszminiszter 1872-ben kibocsátott rendeletével jött létre. Ennek százötven éves évfordulója adott alkalmat a múlt év őszén egy nagyszabású kiállítás keretében a szakterület korszakos eredményeinek áttekintésére. Az átgondolt koncepcióra épülő kiállítást komoly kutatómunka alapozta meg, de a sajtóbeli híradásokon kívül érdemi méltatására nem került sor. A vállalkozás mindenképpen indokolt közelebbi bemutatásán túl azonban reflektálnunk kell a műemlékvédelem történetében már hosszú ideje mélyülő válság és az elmúlt évtizedben bekövetkezett szakadás által támasztott kérdésekre is.

**A Magyar Építészeti
Múzeum és Műemlékvédelmi
Dokumentációs Központ
kiállítása,**

Pesti Vigadó, 2022.
szeptember 14. – november 20.

A MIB és a MOB több kiállításon mutatta be a magyarországi műemlékekről készült rajzokat és falképmásolatokat (1879., 1880., 1885., 1896.).¹ 1943-ban a Nemzeti Szalonban látványos kiállítással propagálta Gerevich Tibor az 1934-ben általa átszervezett MOB tevékenységét.² 1972-ben a MIB megalakulásának 100.

évfordulóján az OMF rendezett kiállítást a Budapesti Történeti Múzeumban.³ Az intézménytörténetet 1950-ig felvázoló, komoly kutatásra alapozott kiállítást rendeztek az OMvH Táncsics u. 1. alatti székházában 1996-ban *A magyar műemlékvédelem első évszázada 1846–1949* címmel. Ezúttal a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846. évi kassai és eperjesi gyűlésén elfogadott, a honi műemlékekre

A KIÁLLÍTÁS

KURÁTOROK:

F. Dóczi Erika, Kádár Zsófia,
Kovács Gergely

PROJEKTMENEDZSER:

Bakó Zsuzsanna

TERVEZÉS:

Dr. Lukács Zsófia,
Bodóczky Antal, Flanek Péter

600 m²-n megközelítőleg 700 tétel 3110 látogató, 30 kurátori tárlatvezetés. Két kerekasztal-beszélgetés a szakmai utánpótlásról, illetve a jáki templom helyreállításáról.

A MŰEMLÉKVÉDELMI HIVATALOK (OMF, OMVH, KÖH, FORSTER KÖZPONT) LEGFONTOSABB KIADVÁNYAI, 1957–2016.

- *Magyar Műemlékvédelem*, évkönyv I–XV. kötet 1960–2011.
- *Műemlékvédelem*, a műemlékvédelem folyóirata 1–60. évf. 1957–2016. 2016-tól a műemlékvédelmet felügyelő tárca kiadásában
- *Pavilon*, időszaki kiadvány, 1–9. füzet 1988–1994.; különszám a pavilonépítészetről 2001.
- *Műemlékvédelmi Szemle*, az OMF, OMVH, KÖH tájékoztatója (évi két szám hosszabb tanulmányokkal) 1991–2004.

- *Műemlék Lap*, az OMVH havi tájékoztatója, 1996–2000.
- *Örökség*, a KÖH havi tájékoztató folyóirata (a *Műemlék* utóda), 2000–2013.
- *Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye*. 1988–2012. (8 kötete jelent meg)

Kiadványsorozatok

- Műemlékvédelmi Egri Nyári Egyetem éves füzetei 1970-től
- Műemléki Albizottságok (MAB) kétévenkénti üléseinek, majd az Országos Műemléki Konferencia (OMK) kétévenkénti üléseinek dokumentumkötetei 1984-től (Kiadó: OMF/OMVH/KÖH)

A magyar műemlékvédelem központi állami intézménye időről időre rendezett a szakma eredményeit a szélesebb közönségnek bemutató kiállításokat.

vonatkozó információk összegyűjtését szorgalmazó felhívás⁴ évfordulója adta a megrendezés alkalmát. E vállalkozás és a hozzá kapcsolódó gazdag tartalmú

1 ■ Báró Forster Gyula: A műemlékek védelme a magyar kormány visszaállítása óta. 1867–1902. In: Báró Forster Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei*. 1. köt., Bp., 1905. 18. old.

2 ■ Gerevich Tibor: Műemlékeink védelme. *Szépművészet*, IV (1943), 1. szám, 1–5. old.

3 ■ Levárdy Ferenc (összeáll.): *Százéves a magyar műemlékvédelem*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban, 1972.

június 26. – szeptember 10. OMF, Bp., 1972.

4 ■ [Schedel Ferenc:] *Fel szólítás minden, a nemzeti becsületet szívén viselő magyarhoz a hazai műemlékek ügyében*. Magyar Akadémiai Értesítő VII. II. sz. 1847, február V–XI. Teljes szövegét közli az 1859-ben kiegészített újraközléssel együtt Marosi (szerk. stb.): *A magyar művészettörténetírás programjai*. Corvina é. n. [1999], 230–234.

tanulmánykötet⁵ ösztönözte a magyar műemlékvédelem máig megíratlan történetének feltárását és a további kutatásokat. A tavalyi tárlat ebbe a hagyományba illeszkedik. Rendezője – központi intézmény híján az egykori állami hivatalok szakgyűjteményeit (tervtár, fotótár, irattár, szakkönyvtár, hagyatékok stb.) magába foglaló, 2017 óta a Magyar Művészeti Akadémia keretei közt önálló igazgatóságként működő – Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ (MÉM MDK). Jelenleg ott dolgozik a 2016 végén megszüntetett utolsó szakhivatal közel félszáz munkatársa is. Az itt őrzött, kiemelkedő nemzeti értéket képviselő forrásanyagot hasznosította az OMvH 1996-os kiállítása is, akár csak az újabb kutatási eredményekre is építő, tavalyi kiállítás. Katalógusa jelentős késéssel ugyan, de jövőre remélhetően megjelenik. Az anyagot néhány vidéki nagyvárosban is be akarták mutatni, de az is elmaradt.

A kiállítás a műemlékvédelem hazai eredményeit és fontos mozzanatait a szakterület alapvető feladat- és problémaköréhez kapcsolódva tárja a látogató elé. Fontos újdonság, hogy a feldolgozott anyag az elmúlt 150 év egészére kiterjedt, és ezáltal a második világháború utáni fejleményekre, a magyar műemlékvédelem történetének legjelentősebb, ám csaknem teljesen feldolgozatlan időszakára is fényt vetve, érinti a szakma mai dilemmáit is. A kurátorok előtt jól érzékelhetően az a cél lebegett, hogy a műemlékvédelem intézményesült állami feladatköréből kiindulva, az igen gazdag és jól strukturált kiállítási anyag egyszerre érzékeltesse a szakma rendkívüli összetettségét és belső egységét, szellemi küzdelmeit, dilemmáit, szépségét, változó társadalmi pozícióját, valamint működőképességének feltételrendszerét. A kiállítás tematikája jól tükrözi a műemlékvédelem (állami feladatkörök) és a műemlékgondozás (szellemi, technikai, műszaki, művészi eszközök és módszerek) egymásra épülő, egymást kiegészítő belső egységét is. Ugyanakkor a téma feldolgozásának választott módja jelzi azt a sajátos ellentétet is, amely a tárlat enciklopédikus nyugalmat sugárzó hangulata és a műemlékvédelmi gondolat, valamint a műemlékügy között feszül, a szakemberek által mélyen átértékelte, tartós hazai válságot.

A műemlékvédelem a XIX. század első felében vált Európa-szerte a megelőző korszak tudós kezdeményezéseinek eredményeként, elismert közügyként, az államrend intézményes szerkezetének részévé. Olyan összetett igazgatási és szabályozási feladatot jelent, amely a hivatali működéssel szemben támasztott magas követelmények mellett a tudományos kutatás és számos egyéb szakterület jól szervezett együttműködését is igényli. Legáltalánosabb értelemben azt mondhatjuk, hogy műemlékvédelem úgy és annyiban létezik, amennyiben és ahogyan része egy társadalom kultúrájának. Országoként és régióként változó arculatát tehát végső soron, a társadalom mozgásai és nagy léptékű változásai alakítják,

a szakmának pedig e feltételek között kell megtalálnia a helyét és elvégeznie sajátos, szükségképpen konfliktusokkal terhelt feladatait. A kiállításnak a szigorú szakmai logikát követő tematikus egységeit végigtekintve, másfél század jelentős eredményei és makacsul velünk maradt adósságai is megjelennek a figyelmes és hozzáértő látogató előtt. A tárlat azonban alapvetően egy szakma tudományos önreflexiója, amely az ide vezető kutatási eredményeket is magába foglaló katalógussal együtt válhat teljessé.

Melyek tehát az állami műemlékvédelem alapvető feladat- és témakörei, és hogyan jelennek meg a kiállításon? A feladatok a legáltalánosabban: ágazatirányítás, szabályozás, koordináció, a műemléki értékek szisztematikus számbavétele és feldolgozása, valamint a műemléki értékek védelmét és gondozását szolgáló intézményrendszer és tudományos bázis működtetése és fejlesztése. Fontos, már kezdetben felismert közfeladat még a műemléki ismeretek terjesztésének támogatása kultúrpolitikai eszközökkel és a műemlékvédelem társadalmi bázisának szélesítése.

A bemutatást két fő egységre tagolták. A Vigadó földszinti nagy kiállítóterében a műemlékvédelem alapvető összefüggéseit történeti háttérükből kibontva ismerhették meg a látogatók, az alagsori, kisebb területen, a mindennapi szakmai munka sokrétűségéről és az egymásra épülő, egymást kiegészítő módszerekről (szöveges, rajzi és fényképes dokumentálás, kutatás, tervezés, kivitelezés, a helyreállítás résztvevői és eszközei stb.), a ráfordított idő függvényében akár a legkisebb részletekig menő tájékoztatást meg lehetett kapni. Igen tanulságosak a régi és az új kapcsolatának a tablónon megjelenő esetei: a műemléki védőépületek „stílusfejlődése”, az új épületek műemléki környezetben és műemlékekben alkalmazott modern szerkezetek problematikáinak felvillantása. Itt kapott helyet a műemléki rekonstrukciónak és a

5 ■ Haris Andrea – Bardoly István (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok*. Budapest, OMvH, 1996. (Művészettörténet – műemlékvédelem, 9.) A kötetet eredményeit egy jövőbeli magyar műemlékvédelem-történet tartalmi igényeinek szempontjából teszi mérlegre Timár Árpád a *Műemlékvédelmi Szemle* 1996. 2. számában (81–84. old.).

6 ■ A korszak magyar műemlékvédelmének súlyát és a Herder-díj kultúrpolitikai jelentőségét jól érzékelteti, hogy a Herder-díjjal járó jelölési lehetőséggel élve Dercsényi Dezsőtől Dávid Ferenc (1966), Gerő Lászlótól Kalmár Miklós (1974), Entz Gézától Lővei Pál (1983) kapott egy évre szóló ösztöndíjat a Bécsi Egyetemre, de a műemléküggyel kapcsolatban sem érdektelen, hogy a szintén Herder-díjas Vayer Lajos ösztöndíjasa Marosi Ernő (1968), Major Mátéé pedig Moravánszky Ákos (1977) volt.

7 ■ Rácz Miklós: A műemlékek száma Európa egyes országai-ban. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): *„A védelem körei”*. Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete, Bp., 2022. 101–104. old. Összehasonlításként: Galamb Zsuzsanna: *A műemléki védelem folyamata Ausztriában és Szlovákiában*. In: uo. 83–100. old.

8 ■ A jogszabályok ugyan részlegesen ma is lehetőséget nyújtanak a műemlék-tulajdonosok szakmailag megalapozott, közvetlen vagy közvetett támogatására, ehhez azonban nagyrészt hiányoznak a szervezeti és pénzügyi feltételek. Magyarországon műemléki területen ma nincs értékalapú, kiszámítható és esélyegyenlőséget biztosító támogatási rendszer. A magyar

romkonzerválásnak a kiállításon képviseltől a mai gyakorlat fősodrában gyökeresen eltérő szemlélettel kezelt kérdésköre is. Az alagsorban volt látható még a másfél évszázados történet meghatározó személyiségeit felvonultató és szerepüket egy-egy találó mondattal jellemző tabló, valamint egy kisfilm, amelyben a szakma nagy tapasztalatú képviselői vissza és előre tekintően világitják meg, személyes élményeket is felidézve, mit jelentett/jelent számukra a műemlékügyben való munkálkodás.

A kiállítás előterében, a bejárattól jobbra látható tablón az ICOMOS, illetve Europa Nostra-díjban részesült műemlékek fényképe, továbbá a magyarországi díjjal kitüntetettek névsora szerepel. Ezzel a gesztussal a rendezők azokra az alapvető értékvalasztásokra figyelmeztetnek, amelyek a műemlékes szakmában talán (?) máig sem vésztették érvényüket. Történeti összefüggésben szerencsés lehetett volna ezen a helyen a magyar műemlékvédelem jelenleg még elérhető hazai szaktudását is meghatározó korszak összteljesítményét hitelesen fémjelző három Herder-díjas Dercsényi Dezső (1966), Gerő László (1973) és Entz Géza (1983) műemléki szakember nevének feltüntetése is. Ugyancsak helye lett volna itt Sopron Európa díja és Szakál Ernő Európa aranyérme (1975) megemlékezésének.⁶

Belépve a kiállítótérbe, épületállványzatot idéző lécszerkezetű keretezésben elhelyezve jelentek meg a falak mentén és szabadon állóan is a tematikus egységek, a tér közepén pedig, mintegy a másfél méter élhosszú plexilemezekből képzett installáció felületére gravírozva, az akkor 16 ezer tételt tartalmazó teljes hazai műemlékállomány homlokzati képe volt látható. Világos utalás és egyben figyelmeztetés ez arra, hogy a védelem és gondozás feladata és a műemlék-tulajdonosok, valamint az állam között megoszoló kötelezettsége a műemlékfogalomból következően mindig e speciális emlékkör

egészére vonatkozik. Ezen a ponton merül fel újra meg újra a *műemlékek kívánatos számának* politikailag mindig is érzékeny kérdése. Magyarországon európai összehasonlításban kifejezetten alacsony a védett emlékek száma.⁷ Ez a minőségi szempontok szerinti besoroláson túl elvben az állam teherbíró

A MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM KIADVÁNYAI

Lapis angularis, forráskiadvány-sorozat
1996–2009. (hét kötete jelent meg)

További kiadványok és katalógusok lásd
<https://memmdk.hu/a-magyar-epiteszeti-muzeum-kiadvanyai>

képességével függene össze, amennyiben az állam a műemlék-tulajdonosoknak a műemlék felújítását és jó karbantartását ösztönző, megfelelően differenciált támogatást nyújtana. Nálunk sajnos alapvetően nem ez a helyzet,⁸ a műemlékállomány szűkítését célzó sorozatos törekvések elsősorban befektetői érdekekre vezethetők vissza.⁹ Fontos tehát újra meg újra leszögezni – bármennyire evidencia is, és amit a kiállítás egésze is sugall –, hogy a *műemlékvédelem tárgya a műemlékállomány egésze*, nem pedig annak az ilyen-olyan kampányok és pályázati programok által kiemelt valamelyik éppen preferált csoportja.

Erre utal a kiállítás első témaköre: a *műemléktípusok* bemutatása. Azért fontos ez, mert az elmúlt évtized minden idők legnagyobb költségfordítású hazai műemléki beavatkozása a közvéleménynek azt a hamis képet sugallja, szinte sulykolja, hogy a műemlékvédelem fő feladata a kiemelt egyházi épületek, kastélyok, paloták és várak jó karba helyezése, nemegyszer történelmi nosztalgiáknak is utat engedve, a befolyásos tulajdonosok és a turisztikai „desztinációfejlesztés” érdekei és izlésdivatjai szerint. Innen nézve tehát nincs semmilyen probléma. Aligha véletlen, hogy a vonatkozó összeállításnak a rendezők a „Se szeri se száma... Műemléktípusok” címet adták. Melyek ezek? Szakrális emlékek, várak, erődítmények, romok, kastélyok, középületek, lakóépületek, népi műemlékek, ipari, közlekedési és mezőgazdasági emlékek, történeti kertek, múromok, temetők, köztéri szobrok, emlékművek, fasorok – és nemcsak egyedi objektumok, hanem az összetett városi együtteseket védő műemléki jelentőségű területek. Az egyedi emlékek sorát persze bátran lehet szaporítani, most csak arra az építménykörre szeretném felhívni a figyelmet, amelynek egyik, korábban kevés figyelemre méltatott műfaja, a rom-emlékek védőépületeinek néhány, a történeti személetváltozásokat is érzékeltető példája a kiállítás távolabbi részében kapott helyet. Ma már védendőek lennének az olyan, éppen ezt a történeti folyamatot reprezentáló – divatos szóval: ikonikus – műemléki helyreállítások is, mint Möller István zsámbéki romkonzerválási megoldása.¹⁰ Erre a szempontokra a zsámbéki rom

építésze-tről szóló és a kulturális örökségvédelmi törvény műemléki fejezetét magába olvasztó, 2023. október 20-án az Országgyűlés elé terjesztett törvénytervezet eredeti változata áttörést célzott meg ebben az ügyben, a műemlék-tulajdonosokat jelentős eszközökkel támogató központi forráskonstrukcióról, illetve kedvezményekről szóló javaslatokkal, amelyek a betervezett változathoz mind kiharadtak.

9 ■ Vö. Rác: A műemlékek száma, 101–102. old.

10 ■ A zsámbéki helyreállítás forrásanyagának feltárása és értékelése: Lóvei Pál: A zsámbéki rom műemléki védelmének története. *Műemlékvédelem, az Országos Műemlékvédelmi hivatal Évkönyve*, X (1996), 39–58. old. A romemlék állapotával és jövőjével kapcsolatos legújabb, az ICOMOS nemzeti bizottsága állásfoglalásához kapcsolódó, a hagyományos és az egyszerre divatos és feltörekvő álláspontokat markánsan megjelenítő vitához lásd:

1. ICOMOS állásfoglalás: <https://epiteszforum.hu/ajanlások-a-zsambeki-terv-palyazat-kidolgozasahoz-es-ertekelesehez--az-icomos-mnb-nyilatkozata>

2. Buzás Gergely reflexiója: <https://archeologia.hu/a-zsambeki-templom-es-az-icomos-mnb>

3. Nagy Gergely válasza: <https://archeologia.hu/content/archeologia/890/valasz-buzas-gergelynek.pdf>

4. Buzás Gergely viszontválasza: <https://archeologia.hu/zsambeki-templom-viszontvalasz>

államgővőását bemutató tablón a kiállítás rendezői is felhívták a figyelmet.

A következı kérdéskör az őnmagában is igen ősszetett, sokágú feladat, a *mőemlékek folyamatos számbavétele*. A mőemléki gondolat érlelődesi folyamatában legkésőbb a XVIII. századtól megjelent az építészeti környezet történeti értékő elemei leltárba vételének igénye és eleinte csak alkalomszerű gyakorlatok. Amikor a következı századforduló táján az intézményesülés programjai is előtérbe kerültek, a mőemlékek leltározása a hatósági védelem előfeltételként, az erre irányuló rendszeres munka megszervezését is magával hozta. Ezt Európa nyugati feléhez képest több-kevesebb késéssel Magyarországon is felismerték a reformkorban, a kiállításunk által átfogott korszak előtörténetében. A nemzet történelmi emlékeire, benne a jelentős építészeti alkotásokra vonatkozó információk ősszegyűjtésére és közzétételére szólított fel 1818-ban Jankovich Miklós az első magyar tudományos folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* második évfolyamában,¹¹ igaz, kevés sikerrel. Ugyanezt ismételte meg valamivel korszerűbb nyelvezetben az Orvosok és Természetvizsgálók már említett vándorgyűlésének felhívása nyomán a Magyar Tudós Társaság 1847-ben, majd a neoabszolutizmus rendszerének felszámolásakor, 1859-ben, a feladatkör törvényi rendezésének az igényét is felvetve.¹² A levert forradalmat követően, az 1850-ben császári pátenssel létrehozott birodalmi mőemlékvédelmi szervezetnek a k. u. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale keretében, a szervezet nevében is jelzett programhoz híven, már Magyarországon is megindult a mőemlékeknek a kor színvonalán álló felleltározása és feldolgozása.¹³ Így jutottunk el a Mőemlékek Ideiglenes Bizottsága megalakításához, amelynek a kiállítási tablón is idézett fő feladata volt a „mőemlékek megőrzése, illetve megismerése, annak az emlékanyagának a feltérképezése, amelynek védelmére törvényt kívánnak alkotni”. A tárlat egyik tematikus egysége *Mi a mőemlék? A védés története* címmel a védelem jogi eszközei szaporodásának időrendi bemutatásával, a kiemelt fordulópontok tömör jellemzésével és egyben az emléktípusok bővülésének jelzésével világosan megjeleníti a mőemlékfogalom táguló köreinek másfél évszázados dinamikáját. Itt kaptak helyet a mőemlékek számbavételének jogi relevanciával rendelkező eredményei, a publikált magyar mőemlékjegyzékek teljes sora, a hivatali használatú kéziratok jegyzékekre is kiterjedő szöveges magyarázatokkal. A listák kezdettől az állam mőemlékekkel kapcsolatos védelmi intézkedéseinek statisztikai alapját nyújtották. Azonban jogi értelemben vett kötelezettsége az államnak csak akkor keletkezik, ha a vonatkozó törvény alapján, megfelelő eljárásban egy emléket védetté nyilvánítanak. Magyarországon a második világháború előtt mindössze 48 objektum szerepelt ezen a listán, nagyobbik részük az utódállamok területén volt.¹⁴ Tömeges mőemlékké

nyilvánítás a múzeumokról és műemlékekről szóló, 13/1949. számú törvényerejű rendelet alapján történt, mindenekelőtt az ingatlanok nagy részére kiterjedő államosítás következtében. Az első hivatalos műemlékjegyzék 1960-ban jelent meg, ami már 11 000 tételt tartalmazott, ez mostanáig további ötezerrel nőtt.

A védelem időhatára és tárgyköre a bemutatott korszakban a következıképpen alakult: kezdetben 1711, vagyis a szatmári béke éve volt az elméleti felső időhatár, 1905-től a XIX. század eleje, majd 1922-től a közepe. Később az időhatár fokozatosan feloldódott, a védésben új szempontok kerültek előtérbe. 1954-ben indult meg az ipartörténeti emlékek védelme. 1958-ban kezdődött el a népi emlékek ősszeírása, 1982-ben „az utolsó 1000 év” került az inventarizációs listára, 1992-ben önálló műfajként megjelent a kultúrtáj is. 1985-ben, amikor csatlakoztunk a Világörökség Egyezményhez, új állami kötelezettséggel erősödött a műemlékvédelem. A szakterület 2000-ben *A műemlékvédelem táguló körei* című fontos és katalógussal kísért kiállítással ősszegezte a jelzett fejlődést, a XX. század második felét is bevonva védési körbe.¹⁵ A műemlékek számbavételének ez csak a nyilvántartási oldala, tartalmi szempontból a magyar szaknyelvben műemléki topográfianak nevezett, a teljes államterület műemléki állománya egészének a tudományosan dokumentált és rendszeresen aktualizált felleltározására irányuló tevékenységnek van döntő jelentősége.¹⁶ Csak az így szerzett ismeretek nyújthatnak szilárd alapot a műemlékek védelméhez és gondozásához. Ez a feladat rendki-

11 ■ Jankovich Miklós: Esedezés a magyar régiségek iránt. *Tudományos Gyűjtemény*, 1818. XII. 121–123. old. Ujráközlés: Marosi Ernő (szerk.): *A magyar művészettörténet-írás programjai*. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Corvina, Bp., é. n. [1999] 15–17. old.

12 ■ [Schedel Ferenc:] Felszólítás minden, a nemzeti becsületet szíven viselő magyarhoz a hazai műemlékek ügyében. *Magyar Academiai Értesítő*, VII. II. sz. 1847. február, V–XI. Teljes szövegét közli az 1859-ben kiegészített újraközléssel együtt Marosi (szerk.): *A magyar művészettörténetírás*, 230–234. old.

13 ■ Rudolf von Eitelberger: Bericht über einen archäologischen Ausflug nach Ungarn 1854 und 1855. *Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, I (1856), 91–140. old.; Ipolyi Arnold: Beschreibung der Baudenkmale der Insel Schütt (Csallóköz) in Ungarn. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, III (1858), 101–106., 130–133., 180–184., 239–247., 268–272. Magyarul: Csallóköz műemlékei. *Archeológiai Közlemények*, I (1859), 1–173. old.

14 ■ Mőemlékké nyilvánított ingatlanok jegyzéke MÉMMDK MOB iratok 122/1942. Közli: Bardoly István: Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I. In: *Magyar műemlékvédelem*, XIII. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Bp., 2006. 25–26. old.

15 ■ Lövei Pál: *A műemlékvédelem táguló körei*. Kiállítási katalógus. OMVH, Bp., 2000.

16 ■ A magyar topográfia történetéről: Entz Géza Antal: Mőemléki inventarizáció Magyarországon. *Mőemlékvédelem*, LV (2011), 1. szám, 65–85. old.; Entz Géza Antal: Az épített örökség hozzáférhetővé tétele és a műemléki topográfia. *Információs Társadalom*, XVI (2016), 3. szám, 134–145. old.; Entz Géza Antal: Hogyan indult a magyar műemléki topográfia? *Művészettörténeti Értesítő*, 66 (2017), 85–117. old.

vüli mérete miatt csak ott lehetett igazán eredményes, ahol megvoltak a szakemberek egymást követő nemzedékei megszakítatlan munkájának alapvető feltételei.¹⁷ Nálunk a műfaj nemzetközi tapasztalatait hasznosító, a kor színvonalán álló, széles körű tudományos kutatással megalapozott topográfiai program csak 1950 és 1987 között működött, és ezalatt az ország négy megyéjét (Nógrád, Pest, Heves és Szabolcs-Szatmár), a soproni járást és a főváros budai kerületeit sikerült feldolgozni és publikációig elvinni az ún. nagytopográfia műfajában.¹⁸ Ezt követően meg-megújuló intézményes és magán-erőfeszítések eredményeként még három, alternatív műfaji ajánlatként is értelmezhető topográfiai kötet jelent meg: Fejér megye a megyeközpont nélkül, Székesfehérvár és Veszprém, utóbbi már a kiállítás bezárása után.¹⁹ Az elmondottak alapján annyi mindenképpen megállapítható, hogy ha vannak is szép eredményeink, még sok teendő van ezen a területen ahhoz, hogy Magyarország műemléki értékei felkerüljenek Európa térképére és – ami ennél sokkal fontosabb, mert elsődleges követelmény –, hogy a műemlékügy a természetének megfelelő módon váljon a közgondolkodás részévé.

A műemlékvédelem feladatainak többségét az állam a XX. század első évtizedeitől Európában mindenhol jellemzően a kulturális kormányzat felügyelete alatt működő központi szakhivatalok útján látja el. A sokféle szervezeti megoldás közös vonása, hogy a hivatalokban folyó tevékenységnek központi eleme az inter- és multidiszciplináris tudományos munka. Ez azt is jelenti, hogy az ilyen állami intézmények igaz-

gatási funkciójukkal szoros összefüggésben a nemzeti és nemzetközi tudományos diskurzus mással nem helyettesíthető színterei. Ilyen keretekben integrálódnak és halmozódnak fel a szakterület nemzeti tapasztalatai, és termelődik az a tudás, amely a szakma utánpótlását biztosítja, és amely tevékenységét a nemzeti kultúra számára, a tudomány minden más területéhez hasonlóan ezt a értékessé teszi. Ennek az intézménynek a hazai történetét a rendezők az alapinformációkat és összetett jelenségeket szellemesen szerkesztett, ötrétegű, időrendben haladó szöveges tablósorral állították a nézők elé. A legelső keskeny sávban az adott időszakban a felügyeletet gyakorló tárca nevét tüntették fel. Felette a legszélesebb sávban kaptak helyet az évszámokhoz köthető szakmai kezdeményezések, jogi, szervezeti változások, a gyűjtemény fejlődésének fő fázisai, a szakmát érintő történelmi események (Trianon, bécsi döntések), a jogállás és feladatkörök változásai és végül a hivatali forma felszámolása. Efölött, ismét egy keskeny sávban az intézménytörténet egy-egy beszédes kifejezéssel jellemzett periodizációja fut végig a következő megfogalmazásban: Kezdetek (1846–1872), Gründerzeit (1872–1881), „és itt a törvény” (1881–1920), a két háború közt (1920–1949), nehéz idők (1949–1957), a legendás OMF (1957–1992), utolsó lehetőség (1992–2012). Az utolsó szakasz egy kérdésre utal: Mi a műemlékvédelem most? A következő sávban, időrendileg megfelelő helyen, a szervezetek és az egyes korszakokat fémjelző szakemberek neve és utóbbiak szakterülete, beosztása és működési ideje olvasható. A szöveges rész legfelső sorában az egyes sávokban található évszámok futnak végig. Az idősoros egység fölött azoknak az épületeknek a fényképét helyezték el, amelyek a különböző időszakokban a szervezetek központjának adtak helyet, a legvégén a 2017-ben MÉM MDK néven önállósult gyűjtemények székhelyével.

A tablósoron a gyűjteménygyarapodás számszamai jól érzékeltetik a szervezeti változások ellenére is folyamatosan működő intézmény tevékenységének az 1930-as évtized közepétől felgyorsult és 1950 után meredeken emelkedő mennyiségi növekedését. Csak a fényképnegatívok számát nézve: 1942-ben 10 732, 1959-ben 37 917, 2022-ben pedig 250 000 darab. Többé-kevésbé köztudott, hogy a magyar műemlékvédelem „nagy korszaka” az 1948 után kieroszakolt szovjetizált berendezkedés évtizedeire esett. E kivételes fejlemény alapját különböző körülmények e tekintetben szerencsés egybeesése teremtette meg.

Az 1948–1949-es történelmi fordulat idején a megelőző három évtized felsőoktatási és tudománypolitikájának eredményeként a műemlékvédelemben meghatározó művészettörténet, muzeológia és régészet, valamint az építész szakma területén olyan tudós- és szakmbergárda állt rendelkezésre, amelynek tagjai különböző munkaterületeken *együttiesen*, a háború utáni világ gyökeresen új kihívásaira új, magasabb minőséget teremtő válaszokat voltak

17 ■ Topográfiai kutatások és publikációk területén a mai Magyarország nyugati határán éles választóvonal húzódik. Német nyelvterületen a XIX. század utolsó harmadában megindult és a mai napig differenciálódott szakmai műfajokban folyamatosan művelt inventarizációs munkálatok óta a műemléki topográfiai különböző sorozatokban megjelenő kötettszáma ezret jóval meghaladó nagyságrendű. A hasonló francia kutatási programoknak csak a főlansokban, több kiadást megért, kötetenként mintegy kétezer ábrát tartalmazó módszertani könyvsorozata is több mint tíz kötetet tartalmaz, és a sor hosszan folytatható. A topográfiai és a magyar topográfia történetéről lásd: Claus Peter Echter: *Dekmaltopographie*; Dorothee Eggenberger: *Die Anfänge der Kunsttopographie in Ausland*. In: uő: *Georg Germann, Geschichte der Schweizer Kunsttopographie*. (Beiträge zur Geschichte der Kunstwissenschaft in der Schweiz.) Schweizerisches Institut für Kunstwissenschaft, Zürich, 1975. 9–16.

18 ■ A topográfiai sorozat kötetei időrendben: *II. Győr-Sopron megye I.* [csak a soproni járáskor!] 2. kiad. 1956.; *III. Nógrád megye*. 1954., *IV. Budapest 1. rész*. 1955., *V. Pest megye* 1958., *VI. Budapest 2. rész* 1962., *VII–IX. Heves megye* 1969., 1972., 1978., *X–XI. Szabolcs-Szatmár megye*. 1986., 1987. – A teljes országrületre kiterjedő, de kevés részletet, viszont jól válogatott bibliográfiát tartalmazó, egyszemélyes vállalkozások: Genthon István: *Magyarország művészeti emlékei 1, Dunántúl*. Képzőművészeti Alap, Bp., 1959; Genthon István: *Magyarország művészeti emlékei 2, Duna-Tisza köze, Tiszántúl, Felsővívidék*. Képzőművészeti Alap, Bp., 1961.

19 ■ Entz Géza Antal – Sisa József (szerk.): *Fejér megye művészeti emlékei*. *The Historic Monuments of Fejér County*. MTA, Székesfehérvár, 1988.; Entz Géza Antal (szerk.): *Magyarország műemlékei*. *Székesfehérvár*. Osiris, Bp., 2009.; Jankovics Norbert (szerk. és bev.): *Veszprém város építészeti topográfiája*. MMA Kiadó, Bp., 2022.

képesek adni mind a tudományos módszertan, mind pedig az intézményalkotás területén. Megfelelő intézményi háttér nélkül természetesen módszertani újításokra sem lett volna lehetőség. Mindezekelőtt Gerevich Tibornak (1882–1954), Hekler Antalnak (1882–1940), valamint Möller Istvánnak (1860–1934) és Csányi Károlynak (1873–1955), a háború végén jórészt harmincas éveiben járó, kitűnően képzett és az ügynek mélyen elkötelezett tanítványai voltak azok, akik előbb Budapest újjáépítése során, majd pedig a szovjet berendezkedés kiépülésével addig teljesen ismeretlen, új léptékű feladatokkal szembesülve, alig több mint egy évtized leforgása alatt korszakos jelentőségű fordulatot hoztak létre a magyar műemlékügy minden területén. A nemegyszer barbár módszerekkel elért drasztikus változások ellenére a külső körülmények nem voltak mindenestül kedvezőtlenek. A tudomány és a kultúra tekintélyét és jelentőségét például, a szóban forgó évtizedekben, ideologikus töltéssel és így sok tekintetben eltorzítva ugyan, de senki sem vonta kétségbe, sőt az állam feladatai közt mindvégig kiemelt szerepet kaptak. Így az egész szovjet korszakban fennmaradhatott, sőt erősödhetett számos ágazatában, igaz, csaknem kizárólag a magaskultúra, többek közt a műemlékvédelem területén is, a polgári kor számos idevágó lényeges eleme és eredménye. Így maradhattak és kerülhettek rendre pozícióba, eleinte csak a második, harmadik vonalban, jól képzett, megfelelő szakmai horizonttal és a maguk helyén sokszor tényleges cselekvőképességgel is rendelkező emberek. A már említett, az épületállomány nagy részére kiterjedő államosítás és különösen a szovjet típusú iparpolitika következményeként 1950-től megindult nagy léptékű városfejlesztési hullám szükségképpen felvetette az állami kezelésbe kerülő építészeti és műemléki értékek rendszerszintű megoldásának szükségletét.

Intézményi alapokat kezdetben kizárólag az 1934-ben Gerevich Tibor által szervezetében reformált, szisztematikai anyaggyűjtése, ásatásai, műemléki helyreállításai révén a szakma mélyreható megújításának útjára lépő Műemlékek Országos Bizottsága jelentette.²⁰ A magyar műemlékvédelmi kutatás módszertani megújulása szempontjából viszont ugyanilyen meghatározónak bizonyult a Fővárosi Múzeum körül szervezett régész- és művészettörténész-gárda. Erre Budapestnek a súlyos háborús pusztítások következtében szükségessé váló nagyszabású helyreállítási munkálatai és különösen is a Várnegyed romhalmazzá válása adott kivételes alkalmat és messze ható eredményekre vezető lehetőséget.²¹ A Műemlékek Országos Bizottsága megszűntetésekor, 1949-ben még alig egy tucat műemlékes szakember szervezőmunkájának eredményeként az új feltételek között egy emberöltőn belül a kutatástól a tervezésen keresztül a kivitelezésig és szakigazgatásig már több száz specializálódott szakember állt az ország rendelkezésére.

Ebben a koordináta-rendszerben teremtődtek meg a műemlékvédelemben az 1957-ben az Országos Műemléki Felügyelőség létrehozásával és több mint három évtizedes működésével csúcspontjához érő sorozatos újítások feltételei. Az a műemlékvédelem magyarországi történetében egészen kivételes fejlemény is ide kapcsolódik, hogy amikor a *műemléktudomány* mint interdiszciplináris szakterület a múlt század második felében Európában megszerveződött, akkor a szakma hazai művelői ennek a folyamatnak tevékeny részeseivé válhattak.

A kiállítás a műemléki beavatkozások, illetve a helyreállítás problematikájának történetét és sokszínű lehetőségeit bemutatva a „legendás OMF” korszakának klasszikus megoldásáig viszi el – a külön egységként kezelt Pannonhalma esetének a kivételével. A historizmus korának néhány jellegzetes, stílszerű és purista helyreállításától kezdve egy önálló kiállítási egység mutatja be, a már 120 évvel ezelőtt élesen felvetett „konzerválni vagy restaurálni” kérdéshez kapcsolódva, a XX. században dominánssá vált, a *műemléket anyagában is tisztelő* felfogás jegyében megvalósult, elfogadhatónak ítélt rekonstrukciókat. Közülük is kiemelkedik Gerevich Tibornak és munkatársainak esztergomi feltárása, a palotakaporna régi és új világos megkülönböztetését szem előtt tartó, az anastylosis elvét érvényesítő helyreállítása, amely a maga komplexitásában a második világháború utáni magyar műemléki gondolkodás kiindulópontjává vált.²² Erdemes idézni ezzel kapcsolatban Dercsényi Dezsőnek, a háború után nyugdíjazásáig a magyar műemlékvédelem legfőbb szervezőjének és tényleges szakmai irányítójának a kiállítási tablón olvasható, 1979-ben megfogalmazott összefoglaló értékelését az OMF korszak legfőbb törekvéseiről.

20 ■ Gerevich reformjáról: Bozóky Lajos: *Politika és tudomány. A műemlékek Országos Bizottságának megújulása Gerevich Tibor irányítása alatt. 1934–1945.* 171–190. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): *A magyar műemlékvédelem korszakai.* Tanulmányok. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Bp., 1996.

21 ■ Marosi Ernő hívta fel rá a figyelmet, hogy a második világháború utáni évtizedek műemlékvédelmi szemlélete és módszerei milyen szoros genetikai összefüggésben álltak a Fővárosi Múzeumban Horváth Henrik (1888–1945) igazgatósága alatt kibontakozó tudományos kutatási törekvésekkel és közelebbről, az intézményt megőrző Gerevich Lászlónak a sok tekintetben ebben gyökerező munkásságával. Marosi Ernő: Gerevich László: A művészettörténettől a régészetig – és vissza. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 37. Bp., 2012. 203–212. old.

22 ■ Ezt a körülményt a folyamat aktív résztvevőjeként Dercsényi Dezső számos megnyilatkozásában és írásában kiemelte, többek között itt: Dercsényi Dezső: *Mai magyar műemlékvédelem.* Magvető, Bp., 1980. 77–85. old.

23 ■ Néhány példa a témakör irodalmából: Horler Miklós: Új épületek műemléki környezetben. *Műemlékvédelem*, IV (1960), 4. szám, 206–220. old.; Ankét az új beépítésekről (1961. december 6.) Zádor Mihály, Budai Aurél, Borsos Béla, Gerő László hozzászólásaival. *Műemlékvédelem*, VII (1963) 1. szám, 9–27. old.; Farkasdy Zoltán: Új épületek műemléki környezetben. *Műemlékvédelem*, XVI (1972), 2. szám, 85–93.; Dercsényi Balázs: *Barokk palota a Várban.* Képzőművészeti Alap, Bp., 1976.

24 ■ Dr. Gerő László: Városok műemléki és városképi vizsgálata. *Építés – Építészet*, 1951. 9–10. szám, 522–536. old.

„Ha a magyar műemlékvédelem elmúlt harminc esztendejének egyetlen kiemelkedő vonását kellene megemlítenem, úgy azt az egyensúlyra való törekvést jelölném meg, ami a történeti valóság megőrzése, ennek és az ezzel járó esztétikai élmény lehetőségének fenntartása, illetve a célok műszaki megvalósítása között feszül, s az elemeket egyensúlyban tartja.”

és település értékegyüttesét a városfejlesztési tervek megalapozása érdekében a korban nemzetközileg is úttörő szemléletben dolgozta fel.²⁴

Az Országos Műemléki Felügyelőség a hivatali feladatait a keretei között végzett tudományos műhelymunkára alapozva végezhetette, mind a kutatás-helyreállítási, mind pedig a hatósági-igazgatási munka területén. Ennek szerves része volt a széles

A MAGYAR ÁLLAMI MŰEMLEK- VÉDELEM KÖZPONTI INTÉZMÉNYEI

Vallás- és Közoktatási Minisztérium felügyelete alatt:

- 1872–1881. Műemlékek Ideiglenes Bizottsága (MIB)
- 1881–1949. Műemlékek Országos Bizottsága (MOB)
- 1950–1952. Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MuMOK)

Népművelési Minisztérium felügyelete alatt 1953–1954.; Minisztertanács, Építési Minisztérium felügyelete alatt 1954–1957.:

- 1953–1957 (provizóriumok)

Építésügyi Minisztérium felügyelete alatt 1957–1990.; Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium alatt 1990–1994.:

- 1957–1992. Országos Műemléki Felügyelőség (OMF)
- 1992–2001. Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMVH)

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma felügyelete alatt 2001–2006.; Oktatási és Kulturális Minisztérium felügyelete alatt 2006–2010.; Emberi Erőforrások Minisztériuma felügyelete alatt 2010–2014.:

- Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2001–2014.

Miniszterelnökség felügyelete alatt 2014–2016.:

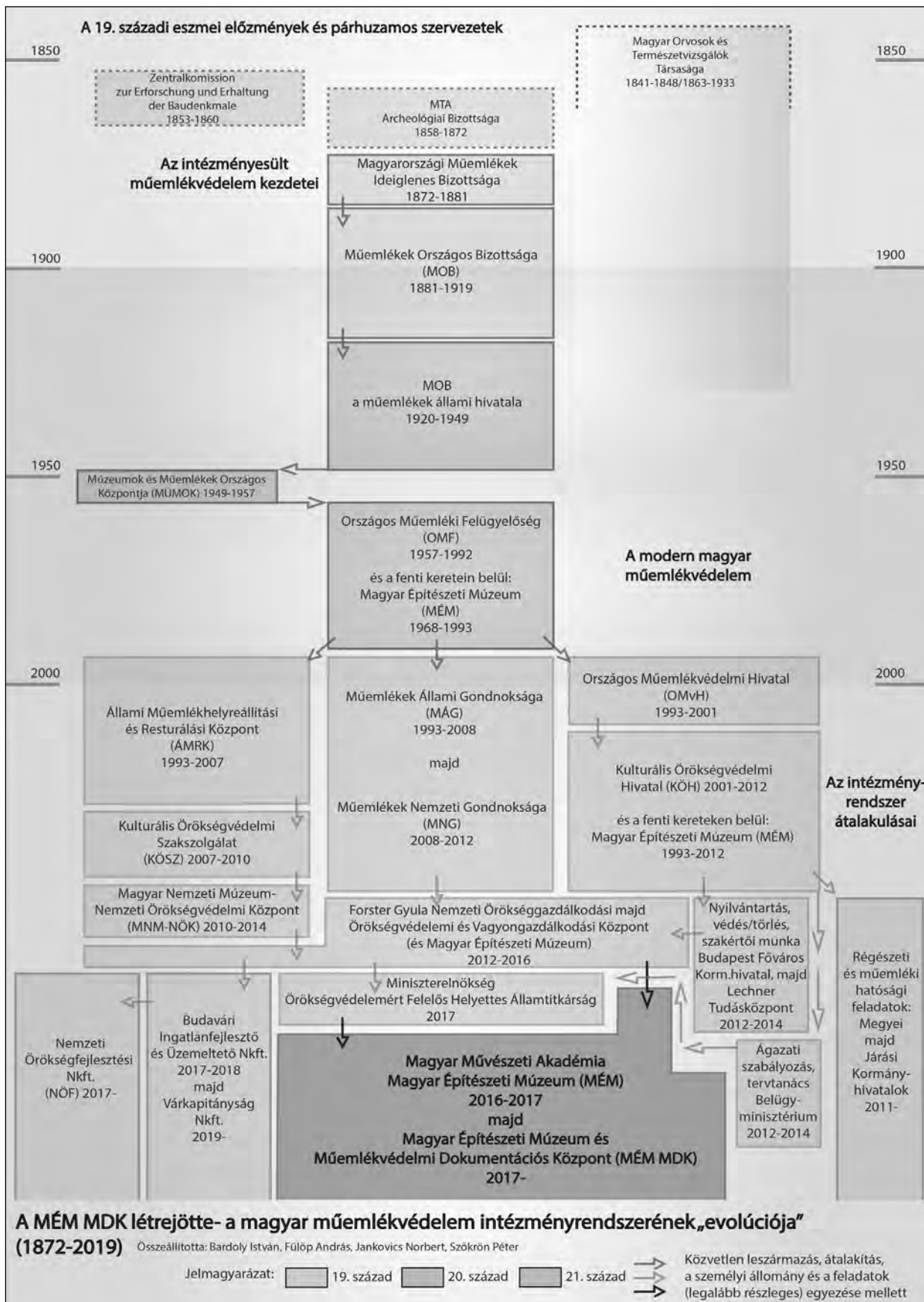
- Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ (FGyNÖK), 2016-ban a személyi állomány és a feladat több utódszervezetbe került, az év utolsó napján a FGyNÖK jogutód nélkül megszűnt. Magyar Művészeti Akadémia fenntartásában 2017-től:
- A Miniszterelnökségen dolgozók *egy része a gyűjteményekkel együtt* átkerült a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉMMDK) néven megalakult, önálló igazgatású szervezetbe.

Ez persze minden műemléktípusra értendő, mutatis mutandis, a város- és településképre is, ezen belül a műemléki környezetben elhelyezendő kortárs beépítésekre is kitekintve. Utóbbi esetekben nem a műszaki, hanem az építészeti megoldás a perdöntő. A kiállítás erre is hozott fel olyan, csak részben védett tanulságos példákat, mint a már említett védőépületek, a székesfehérvári romkert 1936–1938 között megvalósult kialakítása, a szinte teljesen romba dőlt barokk palota maradványainak felhasználásával az OMF székházaként megépült irodaépület a budai Várban (Táncsics u. 1.), vagy szintén a Várnegyedben, a Farkasdy Zoltán által tervezett és a maga korában nemzetközi elismerést is kiváltó foghíjbeépítések az Uri utcában.²³

A szakmák széles körének együttműködését megkívánó műemlékgondozás komplexitását a rendezők a tári római katolikus templom 1978–1984 között lezajlott mintaszerű helyreállításának kiemelésével, az ásatástól az épületben népszerűsítő céllal rendezett kiállításig és az eredmények monografikus feldolgozásáig tartó folyamat dokumentálásával érzékeltetik. Igen tanulságos annak az előzményeket a hazai kezdetektől bemutató témakörnek a részletes bemutatása, amely a műemlékek minden fajtájának dokumentálási eljárásait ismerteti a vázlatfüzetektől, szabadkézi rajzoktól és fényképektől a digitális technikákig és a ma már jogszabályban is megkövetelt szöveges feldolgozásokig. Itt kapott helyet az 1950–1957 között végzett műemléki és városképi vizsgálatok dokumentumtípusa is, amely 74 város

körű kutatásirányítási és tudományos publikációs tevékenység. Évkönyvek, különböző periodikák és önálló kiadványok egyaránt tartoztak ebbe a portfólióba és ide kell sorolni a műemléki topográfiák köteteit is, továbbá a szélesebb közönségnek szánt tudományos igényű, nagy példányszámú könyv- és füzet sorozatokat, amelyek egy-egy város történetét műemléki értékeinek kiemelésével vagy egy-egy műemlék történetét mutatták be nagymértékben a hivatalban folyó kutatásokra támaszkodva. A kiállításon ezeket a kiadványokat külön vitrinekben mutatták meg.

A sokáig szilárdnak tűnő elvek és működési keretek a politikai rendszerváltozás után látványosan fellazultak. A műemlékvédelem hivatali működési módja, kötöttségei sokak szemében egyre inkább tehernek tűntek, a kormányok pedig e terület új kihívásaival nemigen tudtak mit kezdeni. Pedig valójában a műemlékügyet érintő alapvető kulturális politikai kérdés kellene legyen, hogy miként sáfároljunk azzal az értékes tudással, amelyet az előző korszakból megörökölt szakemberek képviselnek. Avagy milyen intézményi-infrastrukturális feltételeket kell megteremteni ahhoz, hogy a meglévő szellemi potenciál a piacgazdaság és jogállamiság viszonyai között megtalálja a helyét és működőképes maradjon? Mit kell továbbra is tartós értéknek tekinteni, min kell változtatni, és mit kell előzmények nélküli újdonságként létrehozni? Az effajta kérdések és a rájuk adható válaszok keresése legfeljebb a szakma belső köreiben váltott ki izgalmat, az egymást váltó kormányok végiggondolatlan bürokrati-

kus változtatásokkal és a szakterület természetétől sokszor idegen jogi szabályozással próbáltak az itt jelentkező problémákon úrrá lenni, természetesen nem sok sikerrel.

A szakmai konszenzus azonban nem a politikai fordulat idején, hanem már egy jó évtizeddel korábban, a Dercsényi Dezső generációjának a hivatali munkából való kilépését követően kezdett megbomlani.²⁵ Az 1990 után ránk szakadt szabadság terhe csak fokozta az elbizonytalanodást. Igazán drámaivá a dolog természetéből következően akkor vált a helyzet, amikor nem utolsósorban az Európai Unióból jövő támogatásoknak köszönhetően újra az építőipar vált a gazdaság legfőbb húzóágazatává. Mai ismereteink szintjén még nem sikerült feltárni a magyar műemlékvédelem immár csaknem fél évszázados váltságának okait, nemzetközi összefüggéseit, és megte-

remteni mélyebb megértésének feltételeit. Szükség lenne ehhez mindenekelőtt a szakma és szakterület történetének rendszeres, társadalom-, kultúra- és politikátörténeti vonatkozásokra is kiterjedő kutatásokon alapuló megismerésére.

Az ún. szocialista korszakban elért, már vázolt eredményeivel Magyarország a műemlékvédelemben élen járt a hasonló sorsú országok között. Ma csak nálunk nincs központi hivatal. Csehszlovákiában az 1990-ig fennállt sztálinista berendezkedés a műemlékvédelmet is súlyos ideológiai nyomás alatt tartotta, ám a műemlékvédelem ezt követően mindkét utóállamban visszanyerte korábbi szerepét, Szlovákiában éppen az OMF fémjelezte magyar gyakorlatnak az új körülményekhez alkalmazkodó adaptálásával, Csehországban pedig erős szakmai megalapozottságú civil szervezetek közreműködésével.

Helyzetünk megítéléséhez hasznos lehet a német helyzet ismerete. Ott is kísérleteztek a kétezres években például a központi hivatali feladatok minisztériumi felelősségi körbe vonásával, de a tapasztalatok alapján egy évtized próbálkozásai után visszaállították a régi rendszert.²⁶

Norbert Huse, a német műemléki gondolkodás egyik kiemelkedő tudósa és gondolkodója²⁷ 2001-ben a kérdésre, hogy miként reagáljon az állami műemlékvédelem a műemlékfogalom mindig is zajló vitáira, lapidáris tömörségű válaszában, a német műemlékvédelem keletkezéstörténetére utalva, ezt mondta:

„Az állami műemlékvédelemnek nem kell követnie a korszellem minden rezdülését. Az egyedi esetekben több nyitottságra, bátorságra és fantáziára van szükség. Ez viszont világosságot és tartósságot feltételez a műemléki alapelvekben, amelyek nem az állami erőszak folyományai, hanem egy több mint évszázados, folytonos tisztázás eredményei. Ebben pedig nem csak a fogalmi viták játszottak szerepet, hanem az időközben kialakult rendkívül konzisztens törvényalkotás és a döntő kérdésekben egyértelmű joggyakorlat is.”²⁸

Nyilvánvaló, hogy ez a képlet a magyar fejlődésre nem húzható rá.²⁹ A magyar műemlékvédelem aranykora pedig, sajnos sokkal inkább az állami erőszak eredménye volt, mint „egy több mint évszázados tisztázódás” eredménye. Ebben pedig korántsem a „rendkívül konzisztens törvényalkotás és a döntő kérdésekben egyértelmű joggyakorlat”, hanem mondjuk ki ismét, bár nem hangzik jól, az állami erőszak játszott meghatározó szerepet, igaz, a maga korában olykor a tudatlansággal és a hatalmi-politikai erőszakkal szemben is. □

25 ■ Lövei Pál: *Korszakok és irányzatok az elmúlt évtizedek magyar műemlékvédelmében*. In: Számvetés és jövő. 125 éves a szervezett magyar műemlékvédelem, 40 éves az OMF/OMVH. XIX. Országos Műemléki Konferencia, 1997. június 2-5. Szerkesztette: Kovács Erzsébet. Országos Műemléki Hivatal, Budapest [1998] 52.

26 ■ Baden-Württembergben 2005-ben vette át a tartományi kormányzat a műemlékvédelemmel kapcsolatos feladatokat a Tartományi Műemlékvédelmi Hivaltól (Landesamt für Denkmalpflege). Az új szervezet működési módját ismerteti: Horváth Edina: Régi feladat új szervezeti keretek között. A műemlékvédelemről Baden-Württembergben. *Építésügyi Szemle*, 2013. március, 1–2. szám, 45–49. A szakmai, azaz tudományos, felügyeleti és restauratori munka Baden-Württembergben a 2015. január 1-jei újjászervezés eredményeként a Tartományi Műemlékvédelmi Hivatalhoz telepítve ismét egy szervezeti egységbe került. A Tartományi Műemlékvédelmi Hivatal a műemlékvédelem/gondozás központi szakmai partnerintézménye. A műemlékvédelem minden ügykörében támogatja a tartományi műemléki hatóságokat. Tanácsot és támogatást ad restaurálási kérdésekben, állást foglal műemléki engedélyezési eljárásokban, fejlesztési terveket illetően, támogatást nyújt a műemlékek fenntartásához és gondozásához, programszerűen folytat és értékeli ki régészeti ásatásokat. (<https://www.denkmalpflege-bw.de/geschichte-auftrag-struktur/die-denkmalschutzverwaltung-in-baden-wuerttemberg/landesamt-fuer-denkmalpflege>; [https://mlw.baden-wuerttemberg.de/de/denkmal-schutz-behoerden](https://mlw.baden-wuerttemberg.de/de/denkmalenschutz/denkmal-schutz-behoerden))

27 ■ Norbert Huse 1970 és 1980 között a müncheni Ludwig-Maximilian-Universität művészettörténeti tanszékének docense, majd 1980 és 2007 között a müncheni Technische Universität Művészettörténeti Tanszékének vezetője. A műemlékvédelem oktatásának és elméletének területén folytatott munkásságát Schinckel-gyűrével, a német műemlékvédelem legmagasabb kitüntetésével ismerték el.

28 ■ Ein Gespräch mit dem Denkmalpfleger Norbert Huse. Gefühl für die gemeinsame Verantwortung. *Neue Zürcher Zeitung*, 2001. november 19. (<http://www.nzz.ch/article7S8YE-1.500224>)

29 ■ Egy jellemző adat: az Örökségvédelmi törvény 2002-2018 között negyvenhárom alkalommal változott.

Az ábra forrása: <https://memmdk.hu/intezmenytortenet>

Fejérdy Tamás: Változások a magyar műemlékvédelem szervezetében (1976–2011.) In: Bardoly István (szerk.): *Magyar Műemlékvédelem. A Kulturális Műemlékvédelmi Hivatal Tudományos Közleményei XV. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Bp., 2011. 115–128. old.*